

UOT 331.5

Nicat Musayev
Azərbaycan Texniki Universiteti
nicat.musayev@gmail.com

MÜALİCƏ-SAĞLAMLIQ TURİZMİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Məqalədə müalicə-sağlamlıq turizminin fərqli xüsusiyyətləri göstərilməklə ənnənəvi sanatoriya kurortların müasir tipli kurort mərkəzlərinə çevrilməsinin səbəbləri verilmişdir. Dünya miqyasında fəaliyyət göstərən kurortların balneoloji (müalicəvi sular), palçıq və iqlim müalicəsi istiqamətində fəaliyyəti qeyd edilmiş və müxtəlif xarici ölkələrdəki sanatoriyaaların fərqli müalicə üsulları haqqında məlumatlar elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Eyni zamanda Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sanatoriyaalarla xarici ölkələrdəki müalicə ocaqlarının 2018-ci ildə olan mövcud qiymətlərinin müqayisəli təhlili aparılmış və ölkəmizdə sanatoriya kurort müəssislərinin tam gücü ilə fəaliyyətinin təmin edilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinin məqsəduyğunluğu qeyd edilmişdir.

Məqsəd - Azərbaycanda müalicə-sağlamlıq turizminin inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi.

Metodologiya - Tədqiqat işinin hesablamalarında iqtisadi-statistik təhlil metodundan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri - Müəssislərin tam gücü ilə fəaliyyətinin təmin edilməsi və səmərəliliyinin yüksəldilməsi üzrə müvafiq təkilflər verilmişdir.

Açar sözlər: müalicə-sağlamlıq, fərqli müalicə, kurort resursları, müalicənin dəyəri, səmərəliliyin yüksəldilməsi

Giriş

Müalicə məqsədi ilə insanların səyahəti uzun bir tarixə malikdir. Hələ qədim yunanlar və romalılar şəfa mənbələrindən və əlverişli iqlimə malik olan yerlərdən özlərinin sağlamlığının bərpa edilməsi məqsədi ilə istifadə edirdilər. Bu zaman kurortlara yalnız xəstələr deyil, həm də kifayət qədər vəsaitə malik olan sağlam insanlar istirahət etmək arzusu ilə gəlirdilər. Yunanıstanda bu sahə üzrə Epidavr və Kos, Romada isə Bayi dənizkənarı kurortları məşhur hesab edilirdi. Zamanın dəyişməsinə baxmayaraq səyahət etmənin motivi olduğu kimi qalmışdır. Təbiət amillərinin şəfalı xüsusiyyətləri, keçmişdə olduğu kimi, xəstə insanları kurort yerlərinə cəlb edirlər [1]. Şəfa almaq məqsədi ilə turist axını istirahət və əyləncə xarakterli turizm növü ilə müqayisədə hələlik çox sayda olmasa da, onların coğrafiyası genişləndirilir.

Müalicə-sağlamlıq turizminin bir sıra fərqli xüsusiyyətləri vardır:

- Xəstəliyin növündən asılı olmayaraq kurortda qalma, üç həftədən az olmamaqla, uzun müddətli olmalıdır, yalnız belə olan halda arzuolunan səmərəli müalicə əldə etmək mümkündür.
- Kurortlarda müalicə baha başa gəlir. Lakin, son dövrlərdə standart tibbi xidmətlərin göstərilməsinə istiqamətlənmiş nisbətən müqayisəli ucuz turların deyil, fərdi proqramlı müalicə turlarının işlənilməsinə başlanılmışdır.
- İstirahət məqsədi ilə kurortlara gələnlərin çox hissəsini yaşlı qrup əhali təşkil edir ki,

onlarda da xəstəliklər kəskinləşmiş olur və ya zəif orqanizmləri işdə baş verən gündəlik stres və məişət hadisələrinin öhdəsindən gələ bilmir. Bu tip turistlər konkret xəstəliklərin müalicəsi üzrə ixtisaslaşmış kurortlarla, onların orqanizminə ümumi möhkəmləndirmə təsiri yaradan və güclərini bərpa edə bilən, qarışıq tipli kurortlar arasında seçim etməli olurlar.

Ənənəvi sanatoriya kurortları nisbətən yaşlı şəxslərin müalicə və istirahət yeri kimi fəaliyyət göstərməkdən əl çəkərək geniş əhali dairəsinin əhatə edilməsinə hesablanan yarım funksional sağlamlıq mərkəzləri formasında qurulurlar.

Ənənəvi sanatoriya kurortların müasir tipli kurort mərkəzlərinə çevrilməsi iki səbəbdən şərtləndirilir:

1. Müalicə-sağlamlıq xidmətlərinin tələb xarakterinin dəyişməsi.
2. Kurortların istiqamətlərinin yeniləşdirilməsi ona görə vacib hesab edilir ki, dövlət tərəfindən onların ənənəvi olaraq saxlanması, o cümlədən maliyyələşdirilməsi tədricən azaldılır. Bu sağlamlıq müəssisələri istehlak bazarının yeni segmentlərinə çıxmaqla, əlavə müştərilərin cəlb edilməsi məqsədilə, özlərinin məhsullarını diversifikasiya etmək məcburiyyətindədirlər.

Materialların təhlili və metodologiya

Kurortlar müalicə funksiyalarını saxlamaqla digər müalicə və istirahət məqsədli turistlər üçün nisbətən müxtəlif formalı proqramlar hazırlayır, mədəni və idman tədbirləri həyata keçirirlər. Onlar turistlər üçün sağlamlıq və güc bərpa edici kompleks xidmətlərini genişləndirməklə böyük seçim proqramları təklif edirlər. Bu təkliflər içərisində dənizkənarı otellərdə dənizdə üzmək və dəniz iqlimi ilə müalicə (talassoterapiya), yüksək tələbə malik olan “Fito-Gözəllik-Cavanlaşma” və s. proqramlar üstünlük təşkil edir ki, bu da uzun müddətli müalicə və sağlamlıq kurslarından ibarətdir. Odur ki, istirahət və müalicə bazarında geniş miqyaslı tədqiqatların aparılması, kurort xidməti standartlarının işlənilməsi və tətbiqi mövcud şərait üçün əlverişli hesab edilən bu növ turizmin inkişaf etdirilməsini şərtləndirir [3].

Dünya miqyasında fəaliyyət göstərən kurortları üç əsas növə ayırmaq olar: balneoloji (müalicəvi sular), palçıq və iqlim müalicəsi.

Balneoloji (müalicəvi sular) tipli kurortlarda əsas müalicə amili təbii mineral sular hesab edilir ki, bunlardan istifadə xarici (vannalar) və daxili (içmək, inqalyasiy etmək və s.) tələbat kimi təklif edilir. Sanatoriya kurortlarda istifadə edilən mineral sular çoxlu sayda xəstəliklərin müalicəsinə köməklik göstərir. Tibbi sahədə aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, təbii mineral sularından istifadə edilməklə həyata keçirilən sanatoriya xidmətləri bir sıra xəstəliklərin səmərəli müalicəsini təmin edir. Belə ki, digər müalicə növü olan dərman müalicəsinin tətbiqindəki yan təsirlər bu müalicədə aradan qaldırılır, xəstəliyin sürətlənməsinə və intensivliyinin çoxalmasına şərait yaranmır.

Palçıqla müalicə forması oynaqlarda, sinir sistemində, travmatoloji zədələnmələrdə, eyni zamanda qadın xəstəliklərinin və digər bir çox xəstəliklərin müalicəsində faydalı müalicə üsulu hesab edilir. Müasir metod və qabaqcıl texnologiyaya əsasən palçıq müalicəsi bu tip xəstəliklərin qarşısının alınmasında əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır və yüksək tibbi nəticələrə malikdir.

İqlimlə müalicə kurortlarının müxtəlif növləri fərqləndirilir və onlar meşə, dağ, dəniz kənarı, iqlim-qırmız-müalicə, iqlim-təbii və digər amillərin unikal kombinasiyasına uyğun gələn özünəməxsus müalicələri həyata keçirir. Bu amillərin birləşməsindən kurortun profilini seçmək mümkündür. Məsələn, meşə ətrafı kurortlar əsasən kontinental iqlimə

xarakterik olduğundan onlarda yuxarı tənəffüs yolları, astma və sinir sisteminin pozulması kimi xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir.

Dəniz iqlimi ilə müalicə əsasən qan, sümük hüceyrələri, limfa vəziləri və s. kimi xəstəliklərin müalicəsində xüsusilə əhəmiyyətlidir və öz xeyirli təsirini qısa müddətdə göstərə bilir.

Yuxarıda qeyd edilən üç əsas kurort tipi ilə yanaşı aralıq mövqe tutan keçici kurortlar da fərqləndirilir. Bu tip kurortlar eyni vaxtda bir neçə təbii müalicə amillərindən, məsələn, mineral sular və palçıqdan və ya iqlim və mineral sulardan istifadə edirlər ki, bunlar da həmin üç tip kurortta aid edilmirlər. Bu tip turizm Avropada nisbətən geniş yayılmışdır və turist sayının artımını cəlb edə bilir.

Sanatoriya kurort müalicəsi üzrə gələn turistlərin sayına görə Avropada Çexiya liderlik edir. Çexiyanın ən böyük və məşhur sağlamlıq ocağı **Karlovi-Vardır** ki, burada da termal, inci və karbohidrogenli müalicəvi vannalarından istifadə edilir. Çexiyanın milli turizm agentliyinin məlumatına əsasən hər il bu müalicə ocaqlarında 70 ölkədən 50 min nəfər və 2 milyona yaxın səyahətçi iştirak edir. Kimyəvi tərkibinə görə karlovar mineral suları bikarbonat-sodiumnatriumxloridlidir. Karlovi-Vara bu gün beş qitənin hər birindən insanlar gəlir. Bu müalicə ocağına rusiya turistləri böyük məhəbbət bəsləyir, eyni zamanda alman turistləri müalicənin nisbətən əlverişli qiymətə və keyfiyyətli aparılmasına görə üstünlük verirlər.

Müalicə-sağlamlıq turizminin Avropa bazarında Çexiyanın ən böyük rəqibi Macarıstan hesab edilir. Bura termal hamamlar zonası adlanır. Həmin təbii mənbələrdən və quyulardan sutkada 0,5 milyon m³ termal müalicə suyu çıxarılır ki, bunun da bir hissəsi tibbdə istifadə edilir. Ümumiyyətlə, Macarıstanın 22 şəhər və 62 kəndində rəsmi olaraq tanınmış müalicə mənbələri vardır ki, bunlardan da “**Xeviz**” sanatoriyası ən çox tanınmışdır. Statistik məlumatlar göstərir ki, termal müalicə suyunda müalicə məqsədilə Almaniya, ABŞ, Avstriya və ölkənin özündən gələn turistlər ümumi ölkəyə gələn turistlərin yarısından çoxunu təşkil edir. Turist axını əsas iki: hələ XIX əsrdən müalicəvi su şəhəri statusunu almış Budapeşt şəhəri və Balaton gölü istiqamətdə daha çox özünü göstərir ki, bunların da əsas cəlb ediciliyi türkiyənin hökumranlığı dövründən qalmış və hal-hazırda fəaliyyətini davam etdirən Şərq vannalarına xasdır. Ölkəyə gələn turistlər içərisində müalicəni suda istirahət etməklə birləşərək arzu edənlər, Avropanın ən böyük və isti göllərindən biri olan Balaton gölünü seçirlər. Bu ideal yerlər balıq tutmaq, üzmək, yelkənli idmanla məşğul olmaq, qayıqla kürək çəkmək və suda xizəkçilik üçün çox yararlı hesab edilir. Hər il gölə bu və digər məqsədlə müxtəlif ölkələrdən gələn turistlər 100 min nəfərə qədər təşkil edir.

Polşa ölkəsi də müalicə-sağlamlıq turizminin Avropa bazarında balneoloji (müalicəvi sular) və iqlim kurortu növünü təbliğ edənlər sırasındadır. Ölkənin **Kamen-Pomorski**, **Kolobjek** və s. kimi əsas müalicə ocaqları Baltik dənizinin sahilində yerləşir. Lakin bu müalicə ocaqları Çexiya və Macarıstanda turist qəbul edən kurortlara nisbətən az tanındıqları üçün onlara rəqib ola bilmirlər və reklamın olmaması, tibbi xidmətin yüksək səviyyədə aparılmaması, eyni zamanda dəniz suyunun soyuq olması kimi səbəblər polşa kurortlarının imkanlarını məhdudlaşdırır. Eyni ilə Polşada olan kurortların əlverişli iqlimə və digər qeyd edilən şərtlərə malik olmaması üç pribaltika dövləti: Estoniya, Latviya və Litvanın müalicə ocaqlarının inkişafına mənfi təsir göstərən amillər hesab edilir.

Çexiya, Macarıstan və Polşa ilə yanaşı, müalicə-sağlamlıq turizmi, Bolqariya, Rumıniya, Xorvatiya və Sloveniyada da inkişaf edir. Bu ölkələr suyu isti olan dənizlərə çıxışa malikdirlər və iqlim tipli dəniz kənarı kurortlar üzrə əsas sağlamlıq proqramlarını təklif edirlər. Bundan əlavə, Xorvatiyada Avropada yeganə naftalan müalicə mənbəyi –

tibbdə tətbiq edilən müxtəlif neftlərdən istifadə etməklə müalicə növündən də istifadə edilir ki, bunun da bazasında **İvaniç-Qrad** kurortu yaradılmış və dəri xəstəliklərindən, dayaq-hərəkət verici orqanlardan əziyyət çəkən xəstələrin müalicəsini həyata keçirir [4].

Xarici ölkələrdə, xüsusilə Avropa ölkələrində fəaliyyət göstərən müxtəlif müalicəvi məqsədli kurort sanatoriya fəaliyyətinin təhlilindən belə bir qənaətə gəmək olar ki, innovativ xarakterli xidmətlərin tətbiqi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kurort sanatoriya turizminin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynaya bilər. Odur ki, bu növ turizmin ölkəmizdə genişləndirilməsi məqsədi ilə müalicə-sağlamlıq turizmi ilə məşğul olan kurort sanatoriya fəaliyyətinin mövcud vəziyyətini təhlil edərək onun inkişafına maneçilik göstərən amillər araçdırılaraq müəyyən edilməli və onların aradan qaldırılması istiqamətində müəyyən təkliflər verilməlidir [1].

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (AHİK) **“Kurort” QSC**-nin tabeliyində əhalinin sağlamlığının yaxşılaşdırılması məqsədi ilə müxtəlif təyinatlı sanatoriya fəaliyyət göstərir. Azərbaycanda kurort mövsümü bütün il boyu davam edir. Respublika zəngin və nadir rekreasiya və kurort resurslarına malikdir. Dağlıq və dağətəyi rayonların gözəl təbiəti, şəfali balneoloji mənbələri və müalicəvi palçıqları, göz oxşayan dağ gölləri və şalalələri, Apşeronun üzüm və əncirlikləri, Xəzərin qumlu çimərliklərini gün ərzində qızdıran günəş işığının bolluğu ilə əzində dolğun istirahət və sanatoriya kurort müalicəsinin yüksək səviyyədə təşkilinə şəraiti formalaşdırır.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 8 sanatoriya, o cümlədən **“Bilgəh”** kardioloji, **“Abşeron”** mədə-bağırsağ, **“Günəşli”** sinir sistemi, **“Qaranquş”** böyrək, **“Şıx”** sümük-əzələ sistemi xəstəliklərinin müalicəsi üzrə, **“Naftalan”**, **“Xəzər”** və **“Şəfa” (Qax)** sanatoriya və müalicə pansionatları isə ümumi xəstəliklər üzrə ixtisaslaşaraq il ərzində həm yerli, həm də xarici turistlərin sağlamlıq turizm növünün tətbiqi formasında müalicə-istirahətinin təşkilini həyata keçirir [2].

“Bilgəh” kardioloji sanatoriyası Bakı şəhərindən 40 km. aralıda Apşeron yarımadasının ən mənzərəli Bilgəh qəsəbəsində Xəzər dənizinin ətrafında yerləşir və ürək-damar sistemi xəstəliklərinin təbii müalicəvi mineral yod-bromlu su ilə müalicəsini həyata keçirir. sanatoriyada turistlər asudə vaxtını əyləncəli idman oyunları, parkda tennis oyunları, ekskursiyalar, rəqslər və konsertlərin təşkilində iştirak, kitabxanadan və dəniz vannalarından səmərəli istifadə kimi fərqli proqramlardan istifadə etməklə təşkil edə bilərlər.

“Abşeron” mədə-bağırsağ sanatoriyası Bakı şəhərindən 35 km. məsafədə Mərdəkan qəsəbəsində yerləşir və həzm yolu xəstəliklərinin müalicəsini həyata keçirir, su və palçıq müalicəsini tətbiq etməklə xəstələr təbii şəfali palçıqla müalicə edilirlər. Sanatoriyada müalicə-diaqnostik kabinet və laboratoriyalar, təbii yod-brom vannaları daxil olmaqla balneoloji müalicəxana, elektroşıq müalicəsi, naftalan terapiyası, palçıqla müalicə və masaj, müalicəvi bədən tərbiyəsi və iqlim terapiyası üsulları ilə xəstələrin müalicəsi yerinə yetirilir.

“Günəşli” sinir sistemi sanatoriyası Bakı şəhərindən 35 km. məsafədə Mərdəkan qəsəbəsində yerləşir. Burada təbii yod-brom vannaları daxil olmaqla, balneoloji müalicə, elektroşıq müalicəsi, palçıqla müalicə və masaj, müalicəvi bədən tərbiyəsi, sualtı duş-masaj və iqlim terapiyası ilə müalicələr həyata keçirilir.

“Qaranquş” uroloji sanatoriyası Bakı şəhərindən 35 km. aralıqda, Abşeron yarımadasının sahilində, Mərdəkan qəsəbəsində yerləşir. Sanatoriya 1979-cu ildən fəaliyyət göstərir və ümumi sahəsi 2,4 hektardır. Müalicəvi ionlar və oksigen ilə zəngin olan Xəzər dənizinin havası, şəfəqli cənub günəşi, qumlu çimərliklər və ən əsası, Çıraqqala təbii mənbəyinin müalicəvi mineral suyu **“Qaranquş”** sanatoriyasında sidik-tənəsül sistemi

xəstəliklərinin müvəffəqiyyətli müalicəsinə zəmin yaradır. Həmçinin, “Qaranquş” sanatoriyasında xəstələr təbii müalicəvi palçıq və mineral yod-bromlu su ilə müalicə olunur, burada (Naftusiya tipli) Qalaaltı mineral su qalereyası da pasientlərə xidmət göstərir.

“**Şix**” sanatoriyanın ərazisində yerin 2 min metr dərinliyindən hidrogen-sulfidli termal isti su çıxır ki, onun da hərarəti 80 dərəcəyə yaxındır. Mendeleev cədvəlindəki kimyəvi elementlərdən 50-yə qədər bu suyun tərkibində cəmləşmişdir. Bu müalicəvi sudan əsasən oynaq xəstəliklərində, osteoartrozlarda, osteoxandrozlarda, radikulitin xroniki formalarında istifadə olunur. Bundan əlavə sanatoriyada istifadə edilən zəngin kimyəvi elementləri olan müalicəvi su artritlərdə, əsəb sistemi və ginekoloji xəstəliklərin müalicəsində də tətbiq edilir və müsbət tibbi nəticələr əldə edilir.

“**Naftalan**” SM sanatoriyası Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunun Naftalan şəhərində yerləşir və sümük-əzələ, periferik sinir, periferik damar xəstəlikləri, dəri xəstəlikləri, ginekoloji xəstəliklərin müalicəsini təşkil edir. Müalicədə istifadə edilən, kimyəvi tərkibinə görə çox əhəmiyyətli müalicəyə malik olan Naftalan nefti əlavə olaraq əsəb, qaraciyər xəstəliklərinin, oynaqların və dayaq-hərəkət aparatına aid oynaqdan kənar yumşaq toxumaların müalicəsi üçün müstəsna vasitə kimi bütün dünyada məşhurdur.

Bəllidir ki, duz mədənlərində natrium və xlor ionları üstünlük təşkil etdiyindən orada yerləşən duz saxtaları spleoterapiya-ağciyər bronx xəstəliklərinin müalicəsinə olduqca müsbət təsir göstərir. 1979-cu ildən fəaliyyət göstərən **Naxçıvan Fizioterapiya** xəstəxanasında mikroklimatı natrium (Na⁺) və xlor (Cl⁺) ionları üstünlük təşkil edən duz saxtalarından bu xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir və müalicələrin də yüksək nəticəsi olmuşdur.

“**Şəfa**” istirahət və müalicə pansionatı da turistlərə xidmət göstərir. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda kənd yaşıl, müalicə, istirahət turizmi daha geniş yayılmışdır. Bunlardan daha çox inkişaf etmiş kənd yaşıl turizmi əsasən yerli turistlərin istifadə etdiyi turizm növüdür. Eyni zamanda burada mövsümi ovçuluq, atçılıq, dağ, qış və digər turizm növlərinin inkişaf etdirilməsi üçün də münbit şərait vardır. Qax rayonunda turizmin bu növü - kənd yaşıl turizmi artıq öz təsdiqini tapmışdır. Sadə kənd evlərində istirahət etmək istəyənlərin sayı ildən-ilə artır. Bu turizm növünün inkişafı həm də ailənin sosial-iqtisadi həyat tərzinin güclənməsinə gətirib çıxarır. İlisu, Ağçay, Qaşqaçay, Çınarlı, Qum kəndlərində hazırda bu turizm növündən onlarla ailə yararlanır. Rayonun təbii sərvətləri, zəngin fauna və florası burada ekoturizmin inkişafına da böyük təkan vermişdir. Qaxda xüsusilə dağ, qış və piyada turizmi inkişaf etməkdədir. Bundan əlavə, Qax rayonu kurort sərvətləri cəhətdən də çox zəngindir. Lakin bu imkanlardan o qədər də geniş istifadə olunmur. Bol mineral su ehtiyatlarının varlığı rayonda iqlim-balneoloji kurort zonalarının yaradılmasını zəruri edir. İlisu və Sarıbaş kəndlərində yer üzünə çıxan termal bulaqlar qədimdən xalq təbabətində yel xəstəliyinə qarşı istifadə olunur. İlisu kəndindən xeyli aralıda, Hamam çayı sahilindəki Oğlan bulaq, Qız bulaq və hamam adlanan hovuzlar oraya gedən yüzlərlə xəstəyə şəfa bəxş edir. Son zamanda bu bulaqların suyunun hədəf yerə axıb getməsinin qarşısını almaq üçün bulaqların suyu borularla “Ulu dağ” istirahət mərkəzinə gətirilmişdir ki, bu da müalicə zamanı sudan istifadə edilməsini asanlaşdırmışdır. Xəstələr hər cür şəraiti olan rahat otaqlarda bu müalicəvi sudan istifadə edirlər.

AHIK-in məlumatına əsasən 2018-ci il ərzində “Sanatoriyalara və istirahət mərkəzlərinə yollayışların (“putyovka”) qiyməti 450-750 manat arasında dəyişir. Lakin, bəzi sanatoriyalarda yaşayış günlərinin sayından, otaqların komfortlu avadanlıqlarla təchizatından (lüks), istirahət edənlərin digər növ komfortlu avadanlıqlara tələbindən asılı olaraq qiymətlərin maksimum səviyyəsi 2100 manata qədər təşkil edə bilər. Onu da qeyd

etmək yerinə düşərdi ki, ötən illə müqayisədə yollayışların qiymətində çox da dəyişiklik baş verməmişdir. Sanatoriya və istirahət evlərinə yollayışlar məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb olunan və digər yollayış almaq hüququ olan şəxslərə verilir. Həmin şəxslər yollayışın dəyərini 15%-ni ödəməklə əldə edirlər. Yollayışların ümumi sayının 10 faizi isə işçilərə (aztəminatlı ailələrə, müharibə iştirakçılarına, əlil, şəhid ailələrinə və s.) ümumiyyətlə tam güzəştə pulsuz verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, yollayışlarda yüksək qiymətlərin yaranması bir qayda olaraq yataq otaqlarının şəraitindən asılı olaraq fərqləndirilir. Sanatoriya kurortlara göndərislərin əvvəlcədən müəssisələr arasında düzgün bölüşdürülməsi məqsədi ilə müəssisələrin həmkarlar ittifaqı komitələri, onların xüsusi komissiyaları yollayışlara daha çox ehtiyacı olan işçiləri müəyyən edir, onların təqdim etdikləri tibbi arayışa uyğun olaraq, müvafiq müalicə xidməti göstərən sanatoriya kurort müəssisələrinə yollayışlar verilir. Məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödəyən şəxs ailə üzvü üçün də yollayış almaq istədikdə, əgər ailə üzvü məcburi sosial sığorta haqqı ödəyirsə, bu zaman əlavə olaraq onun üçün də yollayışın dəyərini 15%-ni ödəyir. Vətəndaş işləmirsə, yəni məcburi dövlət sosial sığorta ayırmaları ödəmirsə, bu zaman o, yollayışın ümumi dəyərini 50%-ni ödəməklə həmin yollayışı əldə edə bilər. Eyni zamanda həmkarlar ittifaqı təşkilatları yollayışı onun tam dəyəri ödənilməyi halda dəyəri verə bilər. Qeyd etmək yerinə düşər ki, hər il mütəmadi olaraq Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiə Nazirliyinin nəzdində olan Sosial Müdafiə Fondunun vəsaiti hesabına 20-21 min nəfərə yaxın şəxs, həmkarlar ittifaqı üzvü yollayışlardan istifadə edir. Bundan əlavə, həmkarlar ittifaqı təşkilatlarının daxili imkanları hesabına 27-28 min nəfərdən artıq həmkarlar ittifaqı üzvü də yollayışlardan istifadə edir. 2017-ci ildə 48 min nəfərdən artıq vətəndaş sanatoriya kurort müəssisələrində istirahət etmək və sağlamlığını bərpa etmək məqsədi ilə yollayışlardan istifadə etmişdir [5].

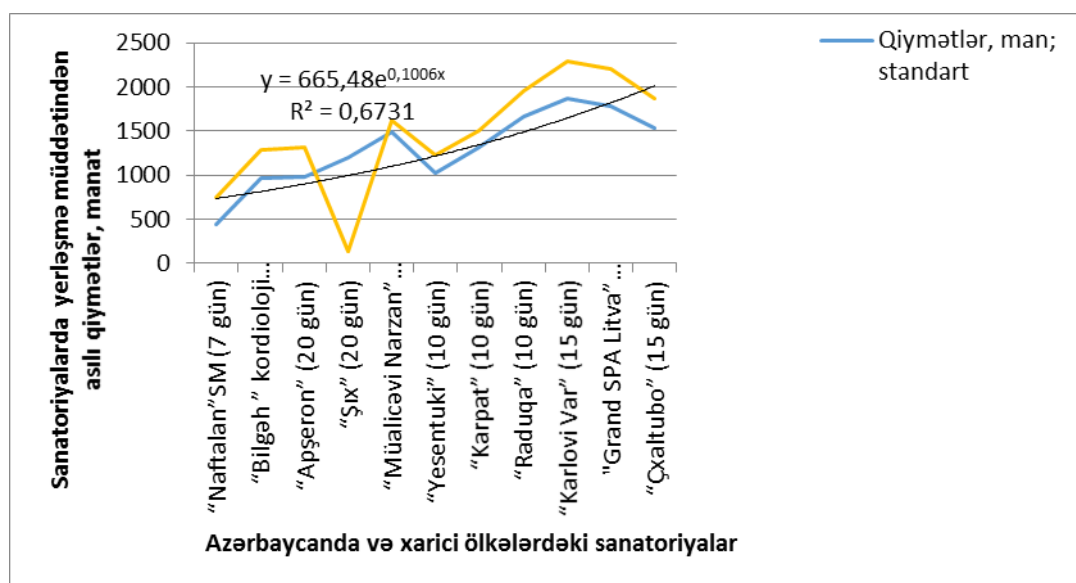
AHIK-in üzv təşkilatları da öz vəsaitləri hesabına inşa etdirdikləri müasir tipli pansionatlarda işçilərinin istirahətlərini təşkil edirlər. Məsələn, Rabitə İşçiləri Müstəqil Həmkarlar İttifaqının **Nabran zonasındakı istirahət** mərkəzində, Dəmiryolçuların Müstəqil Həmkarlar İttifaqının Nabrandakı **“Lokomotiv”** istirahət mərkəzində, Dövlət İdarələri və İctimai Xidmət İşçiləri Həmkarlar İttifaqının Nabrandakı **“Ülfət”** istirahət zonasında, **“Təhsil”** istirahət mərkəzində, Səhiyyə İşçiləri Həmkarlar İttifaqının Qusar rayonu ərazisində istirahət bazasında, Mədəniyyət İşçiləri Həmkarlar İttifaqının **sağlamlıq-istirahət** mərkəzində, Metropoliten İşçiləri

Cədvəl 1

Müxtəlif sanatoriyalarda yerləşmə gününə görə qiymətlər

Sanatoriyanın adı	Yerləşmənin növünə görə qiymətlər (3 dəfə yemək daxil olmaqla), man		Sanatoriyanın adı	Yerləşmənin növünə görə qiymətlər (3 dəfə yemək daxil olmaqla), dollar	
	standart	lüks		standart	lüks
“Naftalan”SM (7 gün)	450	750	“Xeviz”(10gün), Macarıstan	879	1050
“Bilgəh ” kardioloji (20 gün)	960	1290	“Müalicəvi Narzan” (10 gün),Kislovodsk	879	950
“Abşeron” (20 gün)	980	1320	“Orconokidze” (10 gün), Kislovodsk	749	895
“Günəşli” (20 gün)	980	1340	“Yesentuki” (10 gün), Yesentuki	600	720
“Qaranquş” (20 gün)	990	1500	“Karpət” (10 gün), Ukrayna	775	880

“Şıx” (20 gün)	1240	1400	“Şaxtyor” (10 gün), Ukrayna	625	740
“Şəfa” müalicə pansionatı (15 gün)	740	970	“Raduqa” (10 gün), Belarus	980	1150
“Qalaltı” (7gün)	735	910	“Karlovi Var” (15 gün), Çexiya	1100	1350
“İlisu” pansionatı (7 gün)	225	420	“Grand SPA Litva” (15 gün), Litva	1050	1300
“Xəzər ” turist bazası (7 gün)	280	490	“Çxaltubo” (15 gün), Gürcüstan	900	1100

Şəkil 1. Sanatoriyalarda yerləşmə, müalicə və xidmət səviyyəsinin qiymətləri

Qeyd: Xarici ölkələrdəki sanatoriyalarda müalicə qiymətləri dolların manat ekvivalentində verilmişdir.

Həmkarlar İttifaqı Birliyinin nəzdindəki **sanatoriya-profilaktoriya tipli sağlamlıq** ocağında müvafiq təşkilatlarda çalışan insanlar müalicə alaraq, sağlamlığını bərpa edirlər. Aşağıdakı cədvəldə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sanatoriyalarla bəzi ölkələrdəki bu tip müalicə ocaqlarının 2018-ci ildə olan mövcud qiymətləri verilmişdir (cədvəl 1.).

Eyni zamanda, məlumatlara əsasən qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sanatoriyalarda gündəlik xərclər xarici ölkələrə nisbətən standart yerləşdirmədə 1,9-2,9 dəfə, lüks yerləşdirmədə 1,6-2,1 dəfə azdır.

Bu məqsədlə ölkəmizdə sanatoriya kurort müəssisələrinin tam gücü ilə fəaliyyətinin təmin edilməsi və səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədi ilə aşağıdakı istiqamətdə tədbirlərin həyata keçirilməsini vacib hesab edirik:

- fəaliyyət göstərən sanatoriyalara yerli və xarici turist axınının çoxaldılmasına təkan verə biləcək beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərin həmin ərazilərdə keçirilməsi və onların xidmət səviyyəsi ilə tanış olmaq üçün turistlərin səyahətlərinin təşkil edilməsi;
- innovativ xarakterli xidmətlərin tətbiqi ölkəmizdə kurort sanatoriya turizm növünün inkişafında mühüm rol oynaya bilər;
- müalicə ocaqlarının yeni avadanlıqlarla təchiz edilməsinə dövlət, AHİK və

- müxtəlif fondlar vasitəsilə maliyyə yardımının göstərilməsi;
- xarici ölkələrdə və respublikanın ərazisində müalicə ocaqlarının xidmət səviyyəsi haqqında reklam xarakterli çarxların hazırlanması və mütəmadi olaraq kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılması yollarının müəyyənləşdirilməsi;
- müalicə ocaqlarında kadr hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün xarici ölkələrin iş təcrübəsinin öyrənilməsi mübadiləsinin təşkili;
- sanatoriya-profilaktoriya tipli sağlamlıq ocaqlarında və sanatoriyalarda müalicə üçün qəbul edilən pasientlərə göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi baxımından əlverişli imkanların yaradılması;
- müalicə ocaqlarının fasiləsiz fəaliyyətini təmin edən iş şəraitinin yaradılması məqsədi ilə onlara kreditlərin uzunmüddətə və az faizlə verilməsinin sürətləndirilməsi.

Nəticə

Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən sanatoriyalarda müalicə məqsədli pasientlərin qəbulu və onlara göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi və xarici ölkələrdən bu məqsədlə turistlər axının sürətləndirilməsi üçün maliyyə xərcləri baxımından əlverişli imkanlar vardır ki, bunun da düzgün təkili ölkə iqtisadiyyatının yüksəldilməsində mühüm rol oynaya bilər. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sanatoriyalarda gündəlik xərclər xarici ölkələrlərdəkinə nisbətən standart yerləşdirmədə 1,9-2,9 dəfə, lüks yerləşdirmədə 1,6-2,1 dəfə azdır.

Azərbaycan Respublikasının müalicə ocaqlarının il ərzində fəaliyyətini həyata keçirə biləcək iş şəraitinin yaradılması məqsədi ilə onlara müvafiq kredit təşkilatları tərəfindən kreditlərin uzunmüddətə verilməsinin təmin edilməsini sürətləndirmək vacib şərtlərdəndir. Bütüb yuxarıda qeyd edilənlər ölkəmizin müalicə ocaqlarında kadr ehtiyatlarının ixtisas-peşə hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədi ilə mütəmadi olaraq xarici ölkələrin iş təcrübəsinin öyrənilməsi istiqamətində uzun və qısa müddətli təcrübə mübadiləsinin təşkilini şərtləndirir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Воропаева О.В., Аллахвердиева Э.А. Пути повышения эффективности управления деятельностью предприятия // Вестник Казахстанско-Американского свободного университета. 2006. №4.
2. İsmayilov V.İ. Development prospects of agrotourism in Azerbaijan. Journal Kasmara. 2018, №11
3. https://studopedia.ru/3_159256_geografiya-lechebno-ozdorovitelnogo-turizma.html
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/Оздоровительный_туризм
5. <http://modern.az/az/news/5762#gsc.tab=0>

Ниджат Мусаев

ТРАНСМИССИЯ РАЗВИТИЯ ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА

Резюме

Лечебно-оздоровительный туризм имеет ряд отличительных преимуществ, в т. ч. пребывание на курортах, который характеризуется наличием лечебно-оздоровительных факторов и условиями для их использования.

Современные трансформации курортных предприятий обусловлены изменением характера спроса на лечебно-оздоровительные услуги, что вынуждает эти учреждения диверсифицировать свой продукт, тем самым выйти на новые сегменты потребительского рынка.

В статье показан сравнительный анализ финансовых услуг в республиканских и в зарубежных санаториях, указаны пути повышения потока зарубежных и местных туристов в отечественные санатории.

Цель - Определение направлений развития лечебно-оздоровительного туризма в Азербайджане и оценка.

Методология - В расчетах научно-исследовательской работы был использован метод экономико-статистического анализа.

Результат - Определены показатели, оказывающие положительное влияние на деятельность лечебно-оздоровительных туристических учреждений, и выделены тенденции развития туристического сектора.

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный, различное лечение, курортные ресурсы, стоимость лечения, повышение эффективности

Nijat Musayev

TRANSMISSION DEVELOPMENT OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM

Summary

Medical and health tourism has a number of distinctive advantages, including staying at resorts, which is characterized by the presence of therapeutic and health factors and conditions for their use.

Modern transformations of resort enterprises are due to the changing nature of the demand for medical and health services, which forces these institutions to diversify their product, thereby entering new segments of the consumer market.

The article provides a comparative analysis of financial services in republican and foreign sanatoriums and shows ways to increase the flow of foreign and local tourists to domestic sanatoriums.

Purpose- Determination of directions for the development of health tourism in Azerbaijan and evaluation.

Methodology - In the calculations of research work was used the method of economic and statistical analysis.

Findings - Identified indicators that have a positive impact on the activities of health and tourism facilities, and highlighted the development trends of the tourism sector.

Keywords: medical - wellness, various treatment, resort resources, cost of treatment, increase efficiency